

Ludwig ERHARD

(ur. 4 lutego 1897, zm. 5 maja 1977)

1. Charakterystyka:

Profesor ekonomii, polityk CDU, uważany za ojca zachodnioniemieckiego „cudu gospodarczego”. Jego główną zasługą było konsekwentne wdrożenie „społecznej gospodarki rynkowej” (*Soziale Marktwirtschaft*). Po nauce zawodu kupieckiego i walce na froncie podczas I wojny światowej studiował w Wyższej Szkole Handlowej, w której następnie wykładał. W 1942 r. utworzył własny instytut badawczy, w którym pracował nad koncepcją odbudowy gospodarki niemieckiej po wojnie i sporządził ekspertyzę *Finansowanie wojny a konsolidacja długów*. W 1945 r. został profesorem w Monachium. Był jednym ze współzałożycieli CDU, w latach 1945-1946 piastował stanowisko ministra gospodarki Bawarii, a następnie dyrektora Administracji ds. Gospodarki Zjednoczonego Obszaru Gospodarczego (tzw. Bizonii). Współtworzył reformę walutową z 1948 r. Od pierwszych wyborów do Bundestagu poseł CDU i od września 1949 r. do października 1963 r. minister gospodarki, od 1957 r. wicekanclerz w gabinetach K. Adenauera. W 1963 r., po wymuszonej dymisji K. Adenauera, został wybrany drugim kanclerzem RFN, ponowny wybór nastąpił w 1965 r., a L. Erhard wysunął koncepcję „uformowanego społeczeństwa” (*formierte Gesellschaft*). Jednak ze względu na opozycję w łonie własnej partii, klęskę wyborczą CDU w wyborach do landtagów w 1966 r. oraz w związku z opuszczeniem koalicji przez FDP z powodu sporu o budżet, po krótkim okresie kierowania rządem mniejszościowym, Erhard podał się do dymisji w dniu 1 grudnia 1966 r.

Najważniejsze publikacje to: *Deutschlands Rückkehr zum Weltmarkt* (1953), *Wohlstand für alle* (1957), *Deutsche Wirtschaftspolitik* (1962).

2. Idee:

a) społeczna gospodarka rynkowa – konkurencja

„Najbardziej skutecznym środkiem do osiągnięcia i zapewnienia wszelkiego dobrobytu jest konkurencja. Prowadzi do gospodarczych zmian na lepsze dla wszystkich ludzi, szczególnie wychodzi im na dobre, gdy występują oni w roli konsumentów oraz likwiduje wszystkie korzyści, nie wynikające bezpośrednio z wyższej wydajności. [...]

Można powiedzieć, że stale istnieje niebezpieczeństwo naruszenia konkurencji i to z wielu stron. Dlatego też najważniejszym zadaniem państwa, działającego na podstawie wolnościowego porządku społecznego jest zapewnienie zachowania wolnej konkurencji. Naprawdę nie jest przesadą, gdy twierdzę, że ustawa zawierająca zakaz tworzenia karteli powinna obowiązywać jako niezbędna «gospodarcza ustawa zasadnicza». Jeżeli państwo zawiedzie w tej kwestii, to wkrótce będzie już po «społecznej gospodarce rynkowej». [...] «dobrobyt dla wszystkich» i «dobrobyt przez konkurencję» są ze sobą nierozzerwalnie związane; pierwszy postulat określa cel, drugi drogę wiodącą do tego celu”. Bibl Jag

(L. Erhard, *Wohlstand für Alle*, tłum. E. Bojenko-Izdebska, Düsseldorf 1957, s. 7-9)

b) społeczna gospodarka rynkowa – gospodarcze podstawowe prawa obywatelskie

„Przed wszystkim należy pamiętać o wolności każdego obywatela do takiej konsumpcji i takiego kształtowania swego życia, jakie odpowiadają w ramach finansowych możliwości osobistym życzeniom i wyobrażeniom jednostki. To demokratyczne podstawowe prawo obywatelskie swobody konsumpcji musi znaleźć logiczne uzupełnienie w «swobodzie przedsiębiorcy» do produkcji i sprzedaży w sposób zgodny z warunkami rynkowymi, tzn. tak, jak uzna to za konieczne i obiecujące sukces na podstawie wyrażonych potrzeb wszystkich jednostek. Swoboda konsumpcji i swoboda działalności gospodarczej muszą być odczuwane w świadomości każdego obywatela jako «nienaruszalne podstawowe prawa obywatelskie». [...] Demokracja i wolna gospodarka tworzą logiczną całość, tak samo jak dyktatura i gospodarka państwowa”.

(L. Erhard, *Wohlstand für Alle*, tłum. E. Bojenko-Izdebska, Düsseldorf 1957, s. 14)

c) społeczna gospodarka rynkowa – wzrost gospodarczy

„Moja stała walka o zapewnienie prawdziwej i wolnej konkurencji służy w pierwszym rzędzie celowi, jakim jest niedopuszczenie do osłabnięcia tych zbawiennych sił w naszym kraju, które mają przede wszystkim pomagać niemieckiej gospodarce w «stale postępującym wzroście wydajności». Tam, gdzie nie ma żywej konkurencji, następuje niechybnie zastój, prowadzący w końcu do ogólnego marazmu. Wówczas każdy będzie bronił tylko tego, co posiada, tzn. nie będzie brał pod uwagę tak ważnego dla wzrostu gospodarki narodowej stałego zwiększania wydajności.

Osiągnięcie wysokiej wydajności gospodarczej nie jest w żadnym wypadku celem samym w sobie. Ale «społeczną gospodarkę rynkową jako stan faktyczny» można uznać za w pełni osiągnięty tylko wtedy, gdy odpowiednio do wzrastającej wydajności następuje równocześnie «spadek cen», co umożliwia tym samym «prawdziwy wzrost rzeczywistych płac»¹.

(L. Erhard, *Wohlstand für Alle*, tłum. E. Bojenko-Izdebska, Düsseldorf 1957, s. 208)

d) społeczna gospodarka rynkowa – polityka społeczna

„«Wolnościowy porządek gospodarczy» może utrzymać się na stałe tylko wtedy i tak długo, jak długo również w «życiu społecznym» narodu zagwarantowany będzie «najwyższy stopień wolności», prywatnej inicjatywy i samodzielnego zabezpieczenia się.

Jeżeli natomiast polityka społeczna przyjmuje za cel zapewnienie człowiekowi już od godziny jego narodzin pełnej ochrony przed wszelkimi przeciwnościami życia, tzn. chce ochronić go w sposób absolutny przed zmiennymi kolejami życia, to wówczas nie można po prostu wymagać od takich ludzi, aby rozwijali siłę, wydajność, inicjatywę i inne najlepsze cechy ludzkie w stopniu rozstrzygającym o życiu i przyszłości narodu, a ponadto tworzącym przesłanki dla «społecznej gospodarki rynkowej» mającej za podstawę inicjatywę jednostki. Należy też zwrócić uwagę na nierozdzielny związek między polityką gospodarczą i polityką społeczną: faktycznie tym mniej konieczne są interwencje z zakresu polityki społecznej i środki pomocy społecznej, im bardziej pomyślnie rozwija się polityka gospodarcza.

Tym samym jednak nie zaprzecza się, że w nowoczesnych państwach uprzemysłowionych nawet najlepsza polityka gospodarcza wymaga «uzupełnienia przez działania w ramach polityki społecznej». Ale z drugiej strony obowiązuje główne założenie, że jakakolwiek skuteczna pomoc społeczna jest możliwa jedynie na podstawie wystarczająco dużego i rosnącego produktu społecznego, a to oznacza właśnie efektywną gospodarkę”.

(L. Erhard, *Wohlstand für Alle*, tłum. E. Bojenko-Izdebska Düsseldorf 1957, s. 246)

3. Interpretacje:

Hans Jörg Thieme określa społeczną gospodarkę rynkową jako koncepcję łączącą dwie doktryny ekonomiczne – neoliberalizm i teorię „szkoły freiburskiej”, tzw. „ordoliberalizm” (w 1937 r. wykładowcy freiburskiego uniwersytetu, profesorowie Walter Eucken, Franz Böhm i Hans Großmann-Doerth oraz Paul Hensel zapoczęli wydawać serię wydawniczą, zatytułowaną *Porządek gospodarczy*, w której przedstawili zasady swej koncepcji). Główną tezą było uznanie kształtowania porządku gospodarczego i społecznego za jedno z najważniejszych zadań prawa, stąd obowiązkiem państwa powinno być wspieranie i dążenie do ulepszania gospodarki rynkowej¹.

¹ H.J. Thieme, *Społeczna gospodarka rynkowa*, tłum. M. Trojan, Warszawa 1995, s. 15-23.

Od 1940 Eucken wraz z Constantinem von Dietze i Adolfem Lampe pracowali w Akademii Prawa Niemieckiego nad ustawami gospodarczymi mającymi regulować porządek ekonomiczny po wojnie. Po jej likwidacji w 1943 r. grupa ta działała nadal już na bazie prywatnej. Jej dziełem były *Zasady gospodarki przejściowej między wojną a pokojem i kształtowanie nowego porządku ekonomicznego po upadku reżimu*. Nad tą samą problematyką pracowali na emigracji profesorowie Wilhelm Röpke i Alexander Rüstow. Koncepcję społecznej gospodarki rynkowej samodzielnie rozwinął też w czasie wojny Ludwig Erhard, rozbudowując ją teoretycznie po zakończeniu działań wojennych.

Za teoretyka społecznej gospodarki rynkowej uważa się jednak powszechnie Alfreda Müllera-Armacka (który jako pierwszy użył tego terminu), często ograniczając rolę L. Erharda jedynie do realizatora tej koncepcji, jednak ściśle związki między tymi ekonomistami i ich współpraca wskazują na wspólne lub też równoległe rozbudowywanie wspomnianej idei, co postuluje m.in. Horst F. Wünsche².

Znamienny wydaje się też fakt, że Ludwig Erhard często sprzeciwiał się nazywaniu go „ojcem niemieckiego cudu gospodarczego”, tłumacząc, że sukcesy jego polityki gospodarczej nie stanowiły cudu, lecz były efektem dobrze przemyślanej koncepcji i konsekwentnego jej wdrażania.

Koncepcja, a przede wszystkim interpretacja społecznej gospodarki rynkowej w RFN ulegała wielu zmianom – jako idea została jednak zaakceptowana przez wszystkie siły polityczne w Niemczech, powołując się na nią zarówno związki zawodowe, jak i związki pracodawców. W obliczu aktualnych problemów gospodarczych i społecznych w zjednoczonych Niemczech, partie chadeckie lansują hasło „nowej społecznej gospodarki rynkowej”³ oznaczające w dużej mierze powrót do koncepcji Erharda, w której główny nacisk położony był na gospodarkę rynkową i konkurencję, a nie na stałe rozbudowywanie systemu opieki społecznej.

² W księdze pamiątkowej z okazji 100-lecia urodzin L. Erharda dyrektor Fundacji L. Erharda opatrzył swój artykuł znamienym podtytułem: *Soziale Marktwirtschaft als historische Weichenstellung – Bewertungen und Ausblicke. Eine Festschrift zum 100. Geburtstag von Ludwig Erhard*, Düsseldorf 1996, s. 131-173). Ponadto Wünsche dowodzi, że „[...] Müller-Armack był patronem nazwy, może też tylko ojcem chrzestnym społecznej gospodarki rynkowej. Dostarczył wprawdzie wielu obszernych opisów i wspaniałych definicji społecznej gospodarki rynkowej, ale żaden z jego wywodów nie stanowił dyrektywy dla polityki Erharda”, *ibidem*, s. 156.

³ Por. Programy wyborcze CDU, m.in. *CDU Die Christlich Demokratische Union Deutschlands: die erfolgreichste Volkspartei unserer Geschichte*, [w:] *Wahlprogramme. CDU*, [on-line:] http://www.cdu.de/doc/pdf/az_cdu_221104.pdf – 16 VII 2005.

a) koncepcje społecznej gospodarki rynkowej Erharda

Zgodnie z poglądami Ludwiga Erharda, polityka gospodarki rynkowej winna być zawsze starannie dostosowana do aktualnych stosunków społecznych. Zadaniem społecznej gospodarki rynkowej jest równoczesne wspieranie gospodarki rynkowej i jej efektywności oraz stała poprawa warunków życia ludzi, tak aby „dobrobyt dla wszystkich” obejmował jak najszersze kręgi społeczeństwa⁴.

Erhard był zwolennikiem rozwiązań zgodnych z logiką gospodarki rynkowej i przeciwnikiem doraźnych interwencji państwa.

Podstawowe zasady modelu społecznej gospodarki rynkowej Erharda to:

- **wolność jednostki** – jedynie gospodarka rynkowa jest w stanie rozpoznać i uszanować indywidualne życzenia i potrzeby. Granice wolności wyznaczają prawa współobywateli i dobro ogółu;

- **konkurencja** – konkurencja rozwiązuje problemy kierowania gospodarką i redystrybucji, gwarantując wolność konsumentom, co stanowi zasadniczą kwestię społeczną. Konkurencja wymusza innowacyjność i postęp techniczny, kreatywność i dyscyplinę, zapewnia efektywną produkcję. Polityka konkurencji winna na podstawie regulacji prawno-instytucjonalnych stworzyć długofalowe warunki ramowe dla procesów gospodarczych. Centralnym zadaniem jest wprowadzenie i utrzymanie zasad konkurencji, czyli takiej formy rynku, w której w oparciu o własność prywatną konkurencja jest możliwie wszechstronna, gdyż, jak twierdził Erhard, „dobrobyt dla wszystkich” i „dobrobyt przez konkurencję” są ze sobą nierozdzielnie związane; pierwszy postulat określa cel, drugi drogę wiodącą do tego celu”⁵;

- **polityka społeczna**, która winna jedynie uzupełniać odpowiednią politykę gospodarczą. Przekonanie, że wzrost gospodarczy najlepiej zapewnia przezwyciężenie konfliktów społecznych, a polityka dążąca do możliwie stałego i odczuwalnego przyrostu dochodu społecznego jest najlepszą polityką społeczną. Działania w zakresie polityki społecznej stanowią integralną część społecznej gospodarki rynkowej, istotnym jest jednak, aby polityka społeczna, zapewniając ludziom wymagającym pomocy godne warunki życia, nie odbierała pozostałym poczucia odpowiedzialności za własny los i woli troszczenia się o siebie i swą rodzinę. Erhard przestrzegał przed nadmiernie opiekuńczym państwem i zbytnim rozbudowaniem opieki społecznej, gdyż jego zdaniem czyni to z wolnych ludzi socjalnych „poddanych” (*sozialer Untertan*).

⁴ Ludwig Erhard und seine Politik, Stuttgart–New York 1985, s. 27-35.

⁵ L. Erhard, *Wohlstand für Alle*, tłum. E. Bojenko-Izdebska, Düsseldorf 1957, s. 246.

b) ogólne zasady społecznej gospodarki rynkowej – Müllera-Armacka⁶ i Erharda

Podstawą społecznej gospodarki rynkowej jest własność prywatna, ponieważ uspołecznienie prowadzi do ogólnego braku odpowiedzialności, natomiast prywatna własność uczy odpowiedzialnego obchodzenia się z każdą własnością. Regulacje z zakresu odpowiedzialności cywilnej wzmacniają poszanowanie własności.

Jedynie stabilna i wymienialna waluta gwarantuje powiązanie z cenami światowymi i przeciwdziała zniekształcaniu cen i ich relacji oraz umożliwia producentom i konsumentom bezpieczeństwo kalkulacji i planowania oraz podejmowania decyzji inwestycyjnych i konsumpcyjnych.

Z pomocą aktywnej polityki konkurencji należy przeciwdziałać ograniczeniom konkurencji w postaci monopolu, karteli i nadużywania pozycji dominującej przez przedsiębiorstwa.

Stworzenie socjalnej struktury przedsiębiorstwa, w której uznaje się godność zatrudnionego jako człowieka i współpracownika, przyznaje się mu prawo do współdecydowania, nie ograniczając jednocześnie inicjatywy i odpowiedzialności przedsiębiorcy.

Oparte na zasadach rynkowych wyrównywanie dochodu w celu eliminacji niezdrowych różnic dochodowych i majątkowych, konkretnie poprzez opodatkowanie i zasiłki rodzinne, pomoc dla dzieci i ulgi mieszkaniowe dla osób znajdujących się w potrzebie.

Pojęcia kluczowe:

- konkurencja rynkowa,
- polityka gospodarcza,
- polityka społeczna,
- wolności gospodarcze.

Ewa Bojenko-Izdebska

⁶ A. Müller-Armack, *Soziale Marktwirtschaft*, Stuttgart 1956, cyt. za: idem, *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik*, Bern–Stuttgart 1976, s. 243.